УДК 343.13

DOI 10.37566/2707-6849-2020-1(30)-8

Микола МІСЕЧКО,суддя Оболонського районного суду
м. Києва, тренер Національної школи суддів України,
аспірант Університету Державної фіскальної служби
України

ORCID: 0000-0002-0717-0825

ЩОДО ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМНИХ ПОЛОЖЕНЬ ІНСТИТУТУ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

На сьогодні у правозастосовній практиці доволі гостро постало питання, напряму пов'язане з прогалинами та недоліками кримінального процесуального законодавства, оскільки саме воно регулює порядок здійснення кримінального судочинства, права та обов'язки органів досудового розслідування і суду, забезпечує невідворотність кримінального покарання, гарантує належне дотримання прав людини у кримінальному процесі, а також виконує багато інших, не менш важливих, функцій. Із прийняттям у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та враховуючи численні зміни, які були внесені при подальшому його практичному застосуванні, останній містить у собі досить велику кількість недоліків та суперечностей.

Однією із найбільших проблем, яку не можна ігнорувати та яка впливає з зазначених вище недоліків, є відсутність чіткого та однозначного розуміння як самого поняття інституту повідомлення про підозру, так і порядку вручення повідомлення про підозру. Така неоднозначність призводить до різного її тлумачення як судом, так і сторонами обвинувачення та захисту. Як результат, це призводить до неоднозначної практичної реалізації процесуальних норм у практиці застосування норм КПК України.

Стан дослідження. У період сьогодення доволі пильна увага приділена висвітленню цієї проблеми. Зокрема, це зроблено у низці публікацій з даної проблематики, що висвітлюється такими вченими, як: Ю. П. Аленін, В. П. Божьєв, В. Т. Бусел, І. В. Гловюк, В. О. Гринюк, В. З. Лукашевич, А. Я. Хитра, О. Г. Шило та ін.

Метою статті є дослідження сутності положень інституту повідомлення про підозру за кримінальним процесуальним законодавством України та висвітлення основних прогалин і проблем при врученні повідомлення про підозру для подальшого пошуку рішення і вдосконалення вже існуючої ситуації.

Виклад основного матеріалу. Однією із значних проблем, яку не слід ігнорувати, є відсутність чіткого та однозначного розуміння поняття інституту повідомлення про підозру. Така неоднозначність призводить до різних варіантів їх тлумачення як судом, так і сторонами обвинувачення та захисту. Як результат, це спричиняє неоднозначну реалізацію процесуальних норм у практиці застосування норм КПК України.

На нашу думку, для більш повного розкриття тематики потрібно розпочати з поняття «повідомлення про підозру», яке науковці трактують по-різному. Так, наприклад, у загальному розумінні підозра – це ніщо інше, як думка про чию-небудь причетність до чогось негативного, сумнів у чийій-небудь порядності, чесності, відданості тощо. Підозрювати тлумачиться як допускати причетність кого-небудь до чогось негативного, сумніватися у порядності, чесності, відданості тощо [1, с. 190]. Тож, проаналізувавши дане поняття, можна впевнено сказати, що з появою підозри починається безпосередня реалізація функції обвинувачення, оскільки в наявності домінуючого постає саме обвинувачення як факт.

Лише слідчий, за погодженням з прокурором, чи сам прокурор наділені виключними повноваженнями щодо повідомлення особі про підозру. Таким чином, підозра – це процесуальне рішення прокурора або слідчого за погодженням з прокурором, що ґрунтується на зібраних доказах під час досудового розслідування та у якому формується припущення щодо причетності конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення з повідомленням про це такій особі та з роз'ясненням її прав та обов'язків.

А. Я. Хитра вказує, що повідомлення про підозру можна тлумачити саме як: інститут кримінального процесуального права; кримінальну процесуальну дію; акт правового застосування; кримінальний процесуальний документ; кримінальне процесуальне рішення [2, с. 350]. Повідомлення про підозру як інститут кримінального процесуального права – це сукупність кримінальних процесуальних норм, які регламентують порядок та підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності під час досудового розслідування. Повідомлення про підозру як кримінальна процесуальна дія – це здійснення компетентною посадовою особою (прокурором або слідчим за дорученням прокурора) своїх обов'язків щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності у межах наданих кримінальним процесуальним законодавством повноважень.

Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк навели кілька значень категорії «повідомлення про підозру» [3, с. 161]: процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до статей 276–279 КПК України; процесуальне рішення; процесуальна дія; інститут кримінального процесуального права; етап стадії досудового

провадження та форма повідомлення; етап досудового розслідування; перший етап формування державного обвинувачення; первинна форма обвинувальної діяльності щодо конкретної особи; початок реалізації функції обвинувачення.

В. П. Гринюк вважає, що повідомлення про підозру є процесуальним рішенням, прийнятим уповноваженим суб'єктом, яке посвідчує початок здійснення функції обвинувачення та персоніфікації такого обвинувачення. Результатом прийняття такого процесуального рішення є набуття особою, яка підозрюється у вчиненні злочину, статусу підозрюваного, а отже, виникнення для такої особи відповідних прав та обов'язків у кримінальному провадженні. Крім того, з моменту повідомлення особі про підозру між підозрюваним та особою, яка повідомила про підозру, виникають кримінальні процесуальні правовідносини [4, с. 20–21].

Акт повідомлення особи про підозру має важливе юридичне значення:

1) він слугує одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

2) обґрунтована підозра, у подальшому, дозволяє призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості скоєного кримінального правопорушення;

3) акт повідомлення особи про підозру є початковим моментом реалізації функції обвинувачення та забезпечення кримінальної відповідальності особи, винуватої у скоєнні кримінального правопорушення;

4) після повідомлення особі про підозру процесуальне становище даної особи погіршується (її можна оголосити в розшук, відсторонити від займаної посади тощо).

Сам по собі факт повідомлення особи про підозру є одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, про що вже було зазначено вище. КПК України (ст. 276) передбачає вичерпний перелік випадків, за яких особа отримує таке повідомлення. Отже, повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у випадках:

1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;

2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів;

3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [5].

Спинимось докладніше на кожному з наведених випадків.

У першому випадку передбачається, що особа була безпосередньо затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, що і є прямою підставою для повідомлення особі про підозру. Це означає, що положення КПК України уповноважує службову особу правом без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі.

Наступною підставою для повідомлення особі про підозру є обрання до неї одного з передбачених КПК України запобіжних заходів. На нашу думку, це положення

є доволі суперечливим, оскільки ст. 177 КПК України встановлює, що підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою ст. 177 КПК України [5].

Дилема полягає в тому, що виникає колізія між статтями 276 і 177 КПК України. Адже для того, щоб застосувати спеціальні заходи, передбачені кримінальним процесуальним законодавством, потрібно, щоб особа вже набула статусу підозрюваного та отримала специфічні права та обов'язки, тобто така особа вже повинна мати статус підозрюваного.

Наступною підставою для повідомлення про підозру є наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Під достатніми доказами щодо акту повідомлення особи про підозру слід розуміти достовірні відомості, що були зібрані, перевірені та оцінені слідчим у встановленому законом порядку, які в своїй сукупності призводять до єдиного висновку в певний момент розслідування про те, що конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення, яке передбачене Кримінальним кодексом України (далі – КК України), і не підлягає звільненню від відповідальності за нього.

Яка кількість доказів і які саме докази потрібні для повідомлення особи про підозру, попередньо визначити неможливо. Ніякі докази для слідчого не мають наперед встановленої сили. У кожному кримінальному провадженні питання про достовірність доказів для правильного висновку про винуватість особи потрібно вирішувати, виходячи з конкретних обставин кримінального провадження.

Підстави повідомлення про підозру є доволі неоднорідними та їх можна поділити на дві групи – формальні та юридичні. Саме до формальних підстав можна віднести передбачені ст. 276 КПК України перші дві, оскільки для них є характерним не пряме, а побічне твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення. Формальні підстави для повідомлення про підозру є вторинними, оскільки з'являються в результаті прийняття рішення про затримання особи чи застосування щодо неї запобіжного заходу.

Юридичною підставою для повідомлення про підозру є наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Зазначена юридична підстава є прямою, оскільки слідчим, прокурором під час досудового розслідування зібрана достатня кількість доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [6].

Дискусійним залишається і питання доцільності викладення у повідомленні про підозру доказів, на підставі яких прокурор, слідчий прийняв рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності. У процесі теоретичних досліджень більшість науковців вважають, що вимога вмотивованості рішення означає необхідність обов'язкового наведення в тексті документа доказів, що підтверджують

висновки про наявність кримінального правопорушення і винуватості конкретної особи в його вчиненні [7].

Однак кримінальне процесуальне законодавство загалом не містить конкретного визначення, які саме докази слід вважати достатніми. Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк вказують, що під достатніми доказами стосовно рішення про повідомлення особі про підозру слід розуміти достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені слідчим, прокурором у встановленому законом порядку, які в своїй сукупності приводять до єдиного висновку, що на даний момент розслідування конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення [3, с. 163–164]. З цього випливає, що вирішення питання достатності чи недостатності доказів для повідомлення про підозру, виходячи із зібраних у кримінальному провадженні доказів, має суб'єктивний характер і полягає у внутрішньому переконанні уповноваженої на це особи.

Після того як прокурор або слідчий, за погодженням з прокурором, прийняли рішення щодо повідомлення певній особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, воно оформлюється спеціальним процесуальним документом у формі письмового повідомлення. Повідомлення про підозру повинно відповідати вимогам, передбаченим ст. 277 КПК України.

Повідомлення про підозру складається з системи процесуальних дій та рішень слідчого або прокурора, спрямованих на формування законної і обґрунтованої підозри за умови забезпечення особі, яка стала підозрюваним, можливості захищатись усіма дозволеними законом засобами і способами. Викладена у письмовому повідомленні підозра є підґрунтям для виникнення системи кримінально-процесуальних відносин та реалізації засади змагальності у кримінальному провадженні і, у такий спосіб, з'являються можливості для підозрюваного впливати на наступне формулювання обвинувачення.

Повідомлення про підозру та порядок його здійснення регламентуються статтями 42, 276–278, 480–481 КПК України. Загальний порядок повідомлення про підозру передбачений главою 22 КПК України, яка має назву «Повідомлення про підозру» та складається з таких статей: «Випадки повідомлення про підозру» (ст. 276); «Зміст письмового повідомлення про підозру» (ст. 277); «Вручення письмового повідомлення про підозру» (ст. 278). Така побудова цієї глави дає підстави зробити висновок, що законодавець пов'язує процесуальну діяльність із повідомлення про підозру з сукупністю процесуальних дій слідчого та/або прокурора, зміст яких полягає у встановленні юридичних і фактичних підстав для повідомлення про підозру (ст. 276), складанні письмового процесуального документа (повідомлення про підозру) (ст. 277) та його врученні особі (ст. 278).

Зазначимо, що наведені статті не вичерпують змісту діяльності під час повідомлення особі про підозру, оскільки системне тлумачення норм КПК України вказує також на те, що, крім зазначених дій, слідчий та/або прокурор зобов'язані встановити саму особу, якій має бути вручено повідомлення про підозру; роз'яснити права підозрюваному, що є невід'ємним обов'язковим етапом процедури повідомлення про підозру. Необхідно також слідчому та/або прокуророві з'ясувати точне

місцезнаходження особи з метою її виклику для проведення процесуальних дій, пов'язаних із врученням повідомлення про підозру.

Безперечно, сама по собі природа повідомлення про підозру суттєво відрізняється від виклику у кримінальному провадженні – у тому числі й за змістовою складовою, оскільки згідно з частиною третьою ст. 276 КПК України після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані докладно роз'яснити кожне із зазначених прав. Тобто, на відміну від виклику, що встановлює обов'язок особи з'явитись до того чи іншого органу, повідомлення про підозру передбачає роз'яснення прав.

Частиною першою ст. 135 КПК України визначено, що особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою. У частині другій цієї ж статті вказується, що в разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи [5].

Водночас норми даних статей не передбачають вручення повідомлення про підозру, адже ця процесуальна дія, серед іншого, зумовлює реалізацію права підозрюваного бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, визначені у п. 2 частини третьої ст. 42, частині третій ст. 276 КПК України, а також отримати їх роз'яснення. Ці дії ніяким чином не може здійснити неуповноважена особа – дорослий член сім'ї, працівник ЖЕО чи адміністрація місця роботи особи, а лише особа, яка має певний процесуальний статус у кримінальному провадженні – слідчий, прокурор чи інша уповноважена особа. Також роз'яснення технічно неможливо здійснити по телефону, телеграмою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком.

На нашу думку, положення ст. 135 КПК України про можливість направлення виклику електронною поштою, факсимільним зв'язком, повідомленням по телефону, повідомленням телеграмою не поширюється на спосіб вручення повідомлення про підозру за допомогою поштового зв'язку, з огляду на специфічний зміст даної процесуальної дії. З цих самих підстав, враховуючи обов'язкове роз'яснення процесуальних прав підозрюваного повідомленням про підозру не може бути вручене: 1) під розписку дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка з нею проживає; 2) житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи; 3) адміністрації за місцем роботи особи; 4) представнику за довіреністю. Статус представника підозрюваного за довіреністю взагалі не передбачений КПК України.

Виходячи із зазначеного вище, слідчий, прокурор зобов'язані здійснювати повідомлення про підозру належним чином у порядку ст. 278 КПК України.

Наступною не менш актуальною проблемою є порушення засади публічності, яка передбачена у ст. 25 КПК України саме в контексті процесуального порядку повідомлення особі про підозру. Особливість будь-якої засади кримінального провадження і публічності, зокрема, полягає в тому, що вона має свій нормативний

зміст, тобто знаходить прояв у нормі чи сукупності норм (процесуальних інститутах). Засади зазвичай застосовуються опосередковано, через інші приписи (норми поведінки), у сукупності з якими принципи набувають усіх структурних якостей правових норм [8, с. 41].

Повідомлення особі про підозру, як ми вже зазначили, є процесуальним інститутом, з якого починається вплив строків досудового розслідування та момент притягнення особи до кримінальної відповідальності. Тому порушення, які допускаються під час повідомлення особі про підозру, зумовлюють значні негативні наслідки. З одного боку, з порушенням вимог засади публічності (завдається шкода публічному інтересу держави та суспільства), а з другого – спостерігається порушення приватних інтересів (завдається шкода приватному інтересові конкретних осіб). Таким чином, є підстави констатувати невиконання завдань кримінального провадження та зниження довіри суспільства до правоохоронної системи в цілому [9, с. 41].

Розглянемо найбільш типові процесуальні помилки під час повідомлення особі про підозру (які впливають саме з перелічених вище недоліків, таких як недосконалість процесуального законодавства та неправомірного його використання).

1. Якщо брати першу так звану групу помилок, то до неї слід віднести такі неоднозначні аспекти, як: набуття процесуального статусу підозрюваного з моменту фактичного вручення поштового відправлення з повідомленням про підозру та/або з моменту надіслання особі повідомлення про підозру засобами поштового зв'язку. Посилаючись на статті КПК України, можна визначити, що законодавець виділив пріоритетним саме безпосереднє вручення письмового повідомлення про підозру.

Однак на практиці непоодинокими є випадки, в яких таке повідомлення про підозру надіслане засобами поштового зв'язку, але не вручене адресату та повернуте відправникові у зв'язку із закінченням строку зберігання на поштовому відділенні або відмовою адресата від його отримання. Тому виникає закономірне запитання: чи призводить до набуття особою статусу підозрюваного факт надіслання такого повідомлення засобами поштового зв'язку?

Відповідь на такі питання науковці дають по-різному. Ми погоджуємося з О. Ю. Татаровим та іншими авторами, які на підставі системного аналізу положень КПК України стверджують, що надіслання особі повідомлення про підозру засобами поштового зв'язку відповідатиме вимогам КПК України та вважатиметься належним способом такого повідомлення лише у разі вручення поштового відправлення особисто (безпосередньо) підозрюваному. Навряд чи логічною буде зміна процесуального статусу особи у кримінальному провадженні, якщо повідомлення про підозру було надіслане їй засобами поштового зв'язку, але не було вручене адресатові з різних причин [10, с. 183].

Доволі поширеною в діяльності слідчих і прокурорів є практика надіслання повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення на підприємство, установу, організацію, де працює зазначена особа, наприклад, факсимільним зв'язком або поштою. Із цього моменту вважається, що особа набула статусу підозрюваного.

Зазначимо, що частина перша ст. 278 КПК України містить посилання на главу 6, а та, у свою чергу, відсилає до глави 11, ст. 135 КПК України, у якій вказується, що виклик може здійснюватися шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою. Поряд із тим чинне кримінальне процесуальне законодавство, крім вимоги безпосереднього вручення повідомлення про підозру, вказує на необхідність роз'яснення процесуальних прав та обов'язків підозрюваного, підтвердження виконання зазначених дій особистим підписом підозрюваного.

Ураховуючи наявність подібних вимог, вважаємо, що наведені способи вручення повідомлення про підозру не зумовлюють набуття статусу підозрюваного. Виняток із цього загального правила законодавець передбачає лише при проведенні спеціального досудового розслідування, яке здійснюється на підставах та у порядку, передбачених главою 24-1 КПК України. Отже, працівникам правоохоронних органів слід враховувати, що процесуальний статус особи у кримінальному провадженні, якій повідомлення про підозру було надіслане засобами поштового зв'язку, але не було вручене адресату та повернуте відправникові у зв'язку із закінченням строку зберігання на поштовому відділенні або відмовою адресата від його отримання, не змінюється [9, с. 155].

Наступним неоднозначним моментом є те, що на практиці доволі часто фактично направляють повідомлення про підозру зазначеним способом, заздалегідь знаючи, що цей процесуальний документ адресат не отримає, оскільки його місцезнаходження невідоме. У частині першій ст. 281 КПК України передбачено: якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме, то слідчий, прокурор оголошує його розшук [5]. Проте тоді виникає наступне питання: яким чином особа фактично набуде цього процесуального статусу, коли вона свідомо переховується від органів слідства і суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і слідчий об'єктивно позбавлений такої можливості вручити їй копію повідомлення про підозру?

КПК України на сьогодні не надає відповіді на це запитання, яке вирішується на практиці шляхом надіслання повідомлення про підозру засобами поштового зв'язку з одночасним винесенням постанови про оголошення розшуку підозрюваного. У разі затримання такої особи, що була оголошена в розшук, слідчий за дорученням прокурора або прокурор повторно з дотриманням вимог ст. 278 КПК України вручають письмове повідомлення про підозру.

2. До другої так званої групи процесуальних помилок слід віднести вже формальне ставлення практичних працівників до своїх обов'язків стосовно роз'яснення підозрюваним обсягу їхніх прав. На превеликий жаль, непоодинокими є випадки, за яких не було здійснене роз'яснення слідчим та/або прокурором прав та обов'язків підозрюваного під час вручення повідомлення про підозру. Водночас на слідчого, прокурора покладено безумовний обов'язок роз'яснити підозрюваному його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника.

Тобто не роз'яснення слідчим та/або прокурором прав та обов'язків підозрюваного під час вручення повідомлення про підозру зумовлює порушення засад публічності та забезпечення права на захист, має у подальшому визнаватися істотним порушенням вимог КПК України. Вирішуючи питання про процесуальні наслідки порушення права особи на захист, суддям необхідно керуватись положеннями, закріпленими у ст. 87 КПК України, відповідно до частини першої якої недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. При цьому в частині другій аналізованої норми передбачається, що одним із діянь, у разі існування яких суд зобов'язаний визнати їх істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, є, зокрема, порушення права особи на захист [11].

Крім того, порушенням вимог засади публічності є повідомлення про підозру особі у вчиненні декількох кримінальних правопорушень, що передбачені різними статтями (частинами статей) КК України (йдеться про сукупність злочинів, а не про перекваліфікацію), при цьому відомості про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого однією зі статей КК України, що інкримінується особі, на дату складання повідомлення про підозру не були внесені до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). Така практика не відповідає вимогам КПК України, оскільки за змістом частин першої–третьої ст. 214 КПК України моментом початку досудового розслідування визначено внесення слідчим, прокурором відповідних відомостей до ЄРДР.

3. До третьої так званої групи процесуальних помилок можна віднести неоднозначне трактування частини першої ст. 278 КПК України щодо неможливості вручення письмового повідомлення про підозру у день його складення. Так, за змістом зазначеної вище норми закону письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення, у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Визначеність у питанні законності способу повідомлення про підозру потребує врахування низки чинників.

По-перше, невстановлення місця знаходження особи. У КПК України не конкретизовано випадки, про які йдеться у частині першій ст. 278, тобто не сформульовано причини, за яких вручення повідомлення про підозру можна вважати неможливим. Однак у разі наявності таких випадків закон передбачає можливість вручення повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень (ст. 111 та ст. 135 КПК України).

У частині першій ст. 42 КПК України «Підозрюваний, обвинувачений» встановлено, що статусу підозрюваного особа набуває внаслідок вжиття заходів для вручення повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, лише в одному випадку – якщо складене повідомлення

про підозру неможливо вручити через невстановлення місцезнаходження особи. Тому, якщо місцезнаходження особи встановлене, тобто в сторони обвинувачення (слідчого, прокурора) є точні відомості про місце роботи, місце проживання або тимчасового перебування особи, то вручення повідомлення про підозру має відбуватися відповідно до частини першої ст. 278 КПК України, а не у спосіб, передбачений для вручення повідомлень.

Акт повідомлення особі про підозру має суттєве значення як для кримінального провадження в цілому (з моменту повідомлення про підозру розпочинається стадія притягнення до кримінальної відповідальності – п. 14 частини першої ст. 3 КПК України, з цього моменту обраховують строки досудового слідства – ст. 219 КПК України), так і для особи, якій здійснено це повідомлення, – набуття статусу підозрюваного (частина перша ст. 42 КПК України). Наявність у особи статусу підозрюваного є умовою для застосування щодо неї запобіжних та інших заходів забезпечення кримінального провадження, у результаті чого можуть мати місце істотні обмеження прав і свобод.

Окрім того, в особи з моменту повідомлення про підозру виникає право на захист. Тому правова регламентація моменту повідомлення про підозру і застосування відповідних норм КПК України має узгоджуватися з принципом юридичної визначеності. Реалізації цього принципу важко домогтися в разі вручення повідомлення про підозру під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи, як це передбачено в частині другій ст. 135 КПК України.

Для слідчого, прокурора залишається невідомим момент фактичної передачі цими особами повідомлення особі, щодо якої воно складене. У такому разі момент набуття особою статусу підозрюваного фактично визначають особи, яким слідчий, прокурор передав повідомлення (у частині першій ст. 278 КПК України йдеться не про передачу, а саме про вручення, на що обґрунтовано звертається увага в літературі науково-практичного спрямування та що цілком узгоджується з етимологією слова «вручення» [12, с. 608].

Тому повинні бути вагомі підстави для відхилення від звичайного порядку вручення повідомлення про підозру. Одна справа викликати особу повісткою для провадження якоїсь процесуальної дії, а інша – через когось вручити такий важливий для дотримання прав особи документ, яким їй надається статус підозрюваного.

Окрім того, у момент повідомлення особі про підозру відбувається «висунення кримінального обвинувачення» (частина перша ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Зважаючи на це, належним суб'єктом висунення такого обвинувачення є лише той суб'єкт, якого держава на це уповноважила, тобто прокурор, слідчий як представники сторони обвинувачення. Саме від них особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, має безпосередньо отримувати інформацію про це та про свої права. Перехід від звичайного до особливого порядку вручення повідомлення про підозру можливий за наявності вагомій підстави.

Такою підставою застосування особливого порядку вручення повідомлення про підозру варто розглядати факт тимчасової відсутності особи за місцем проживання не сам по собі, а в сукупності з фактом невстановлення місцезнаходження особи. Наявність цих двох фактів свідчатиме про наявність «випадку неможливості вручення повідомлення», про який ідеться в ст. 278 КПК України. Лише після встановлення фактів тимчасової відсутності і невідомості місця знаходження особи в слідчого, прокурора виникає право застосовувати особливий порядок вручення повідомлення про підозру. При цьому інтерпретація зазначених фактів має ґрунтуватися на здорівому глузді. Так, наприклад, не можна розглядати як підставу для застосування особливого порядку вручення повідомлення про підозру факт відсутності особи за місцем проживання в зв'язку з тим, що вона, перебуваючи у відпустці, виїхала на декілька днів до іншого населеного пункту або за кордон і до того ж повідомила слідчого, прокурора про день свого повернення додому.

Повідомлення про підозру можна вважати складеним лише за умови наявності в ньому всіх елементів змісту, зазначених у ст. 277 КПК України, а також усіх реквізитів, у тому числі й підпису особи, яка його склала. Вимогу про вручення письмового повідомлення про підозру в день його складення слідчим або прокурором у науці кримінального процесу розуміють так, що ці суб'єкти, «пересвідчившись у тому, що за викликом прибула або доставлена саме та особа, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, технічно оформлюють заздалегідь підготовлене або щойно складене повідомлення про підозру і здійснюють процедуру його вручення з дотриманням вимог ст. 276 та ст. 277 КПК України» [12, с. 608].

По-друге, існують ризики розширеного тлумачення підстав застосування порядку, передбаченого для вручення повідомлень. У випадку, коли особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, виявиться тимчасово відсутньою за місцем проживання (тимчасового перебування) (наприклад, піде на півгодини до магазину) чи роботи (буде відсутньою на роботі в період обідньої перерви), існує вірогідність нівелювання сутності інституту повідомлення про підозру, що може мати наслідком зловживання слідчими, прокурорами широко витлумаченим ними правом на застосування особливого порядку повідомлення.

Також із метою спрощення порядку повідомлення про підозру слідчий, прокурор може умисно складати повідомлення наприкінці дня, щоб не залишилося часу на вручення «у день його складення». Йдеться про формальну можливість для слідчого, прокурора в кожному кримінальному провадженні штучно створювати підстави для застосування особливого, а по суті спрощеного, порядку вручення повідомлення про підозру з метою уникнути безпосереднього контакту з особою, щодо якої воно складене. Відтак у частині першій ст. 278 КПК України слова «неможливість вручення» стосуються не слів «у день його складення», а підкреслюють відсутність можливості у слідчого, прокурора особисто (безпосередньо) передати певній особі повідомлення про підозру.

На підставі викладеного вище можна зробити висновок про те, що порядок і момент вручення повідомлення про підозру особі врегульовано в КПК України

неоднозначно, бо значною мірою залежать від розсуду слідчого, прокурора. Частинною шостою ст. 9 КПК України встановлено, що у випадках, коли положення КПК України неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою ст. 7 КПК України. У разі вирішення питання щодо повідомлення про підозру особі, тимчасово відсутній за місцем проживання, слідчий, прокурор повинен керуватися засадами верховенства права (п. 1 частини першої ст. 7, ст. 8 КПК України), складовою частиною якого є принцип правової визначеності (чітке визначення моменту повідомлення про підозру) та забезпечення права на захист (п. 13 частини першої ст. 7, ст. 20 КПК України) (констатація конкретного моменту виникнення права на захист, роз'яснення прав підозрюваному). Дотримання зазначених засад є неможливим у разі здійснення слідчим, прокурором повідомлення про підозру в особливому порядку, тобто через дорослого члена сім'ї особи чи іншу особу, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційну організацію за місцем проживання особи або адміністрацію за місцем її роботи. Особливий порядок у такому разі ставить під загрозу приватні інтереси особи, якій повідомляють про підозру.

У ситуації, коли особа не просто тимчасово відсутня за місцем проживання, а й невідомо де знаходиться і коли з'явиться за місцем свого проживання, перевагу над приватними інтересами, забезпечуваними засадами верховенства права і наявністю права на захист, мають публічні інтереси, що полягають у притягненні особи до кримінальної відповідальності. У такій ситуації застосування особливого порядку повідомлення про підозру буде виправданим і доцільним [13].

Висновки. Отже, підсумовуючи, можна зробити такі висновки. Підстави повідомлення про підозру є доволі неоднорідними та їх можна поділити на дві групи – формальні та юридичні. Саме до формальних підстав можна віднести передбачені ст. 276 КПК України перші дві, оскільки для них є характерним не пряме, а побічне твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення. Формальні підстави для повідомлення про підозру є вторинними, оскільки з'являються в результаті прийняття рішення про затримання особи чи застосування щодо неї запобіжного заходу. Юридичною підставою для повідомлення про підозру є наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Зазначена юридична підстава є прямою, оскільки слідчим, прокурором під час досудового розслідування зібрано достатню кількість доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [6].

На сьогодні кримінальне процесуальне законодавство в цій сфері має певні проблеми та неузгодженості: 1) відсутність конкретного нормативного закріплення основних понять інституту повідомлення про підозру; 2) суперечність статей КПК України (ст. 177 та ст. 276).

Також не слід ігнорувати ряд процесуальних помилок, які ми поділили на три великі групи. До першої віднесли такі неоднозначні моменти, як: набуття процесуального статусу підозрюваного з моменту фактичного вручення поштового відправлення з повідомленням про підозру та з моменту надіслання особі

повідомлення про підозру засобами поштового зв'язку. До другої групи потрапили помилки із формальним ставленням практичних працівників до своїх обов'язків стосовно роз'яснення підозрюваному обсягу їхніх прав. Та до останньої так званої третьої групи процесуальних помилок було віднесено вручення повідомлення про підозру в день його складення, а у випадку неможливості такого вручення, у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, та можливість зловживання слідчими, прокурорами широко витлумаченим ними правом на застосування особливого порядку повідомлення особі про підозру.

Перелік використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Хитра А. Я. Теорія та практика правоохоронної діяльності. Міжнародна науково-практична конференція (11 листопада 2016 р.) / упор. Ю. С. Назар. Львів: ЛьвДУВС, 2016. С. 348–351.
3. Аленін Ю. П., Гловнюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2014. № 1. С. 161–169.
4. Гринюк В. О. Повідомлення про підозру як форма здійснення первинного обвинувачення у кримінальному провадженні. Форум права. 2017. № 1. С. 20–25.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
6. Гринюк В. О. Окремі питання повідомлення про підозру як початок реалізації функцій обвинувачення. Право України. 2013. № 11. С. 120–126.
7. Лукашевич В. З. Обоснованность обвинения и гарантии прав обвиняемого в стадии предварительного расследования. Ученые записки ЛГУ. 1956. № 202. Вып. 8. С. 190–200.
8. Божьев В. П. Уголовно-процессуальные правоотношения. Москва: Юрид. лит., 1975. 175 с.
9. Тищенко О., Говорун Д. Окремі питання процесуального порядку повідомлення про підозру в контексті реалізації засади публічності. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 9. С. 153–157.
10. Татаров О. Проблеми повідомлення про підозру та шляхи їх вирішення. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 4. С. 179–186.
11. Про судову практику забезпечення права на захист у кримінальному провадженні: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 25.09.2015 № 9. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html
12. Блудиліна М. Є., Бояров В. І., Варфоломєєва Т. В., Лобойко Л. М. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар. Київ: Юстиніан, 2012.
13. Глинська Н., Лобойко Л., Шило О. Повідомлення про підозру: правомірність застосування порядку, передбаченого КПК України для вручення повідомлень. Юридичний вісник України. 2017. № 45 (1166). 16 листопада. URL: <https://ivpz.kh.ua/uk/>

References

1. *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrainskoyi movy*. Kyiv, Irpin, 2009. 1736 p. [ukr.]
2. Khytra A. Y. *Teoriya ta praktyka pravoohoronnoyi diyalnosti. International scientific-practical conference (November 11, 2016) / emphasis. Y. S. Nazar*. Lviv: Lviv Department of Internal Affairs, 2016. P. 348–351. [ukr.]
3. Alenin Y. P., Hlovnyuk I. V. *Povidomlennya pro pidozru : zagalna kharakterystyka ta problemy ydoskonalennya*. Visnyk Pivdenного regionalnogo tsentru Natsionalnoyi akademiyi pravovykh nauk Ukrainy. 2014. № 1. P. 161–169. [ukr.]
4. Hrynyuk V. O. *Povidomlennya pro pidozru yak forma zdiysnennya pervynного obvynuvachennya u kryminalnomu provadzhenni*. Forum prava. 2017. № 1. P. 20.–25. [ukr.]
5. *Criminal procedural code of Ukraine: Law of 13 April 2012 (as amended)*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>[ukr.]
6. Hrynyuk V. O. *Okremi pytannya povidomlennya pro pidozru yak pochatok realizatsiyi funktsiy obvynuvachennya*. Pravo Ukrainy. 2013. № 11. P. 120–126. [ukr.]
7. Lukashevych V. Z. *Obosnovannost obvinenia i garantii prav obviniaemogo v stadii predvaritelnogo rassledovania*. Uchen.zap. LGU. 1956. № 202. Vol. 8. P. 190–200. [ukr.]
8. Bozhev V. P. *Ugolovno-processualnie pravootnoshenia*. Moscow, 1975. 175 p.
9. Tyshchenko O., Hovorun D. *Okremi pytannya protsesualnogo poriadku povidomlennya pro pidozru v konteksti realizatsii zasady publichnosti*. Pidpryemstvo, gospodarstvo i pravo. 2016. № 9. P. 153–157. [ukr.]
10. Tatarov O. *Problemy povidomlennya pro pidozru ta shlyahy yikh vyrishennya*. Naukovyy chasopys Natsionalnoyi akademiyi prokuratury Ukrainy. 2014. № 4. P. 179–186. [ukr.]
11. *Pro sudovu praktyku zabezpechennya prava na zakhyst u kryminalnomu provadzhenni: Informatsiynyy lyst VSSU 25.09.2015 № 9*. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html. [ukr.]
12. Bludylina M. Y., Boyarov V. I., Varfolomeeva T. V., Loboyko L. M. *ta in. Criminal procedural code of Ukraine: nauk.-prakt. komentar*. Kyiv, 2012. [ukr.]
13. Hlynska N., Loboyko L., Shylo O. *Povidomlennya pro pidozru: pravomirnist zastosuvannya poriadku, peredbachenogo KPK Ukrainy dlya vruchennya povidomlen*. Yurydychnyy visnyk Ukrainu. 2017. № 45 (1166). URL: <https://ivpz.kh.ua/uk/>[ukr.]

МИСЕЧКО М. Щодо окремих проблемних положень інституту повідомлення про підозру за кримінальним процесуальним законодавством України.

У статті розглядаються проблемні питання сутності, законодавчого регулювання інституту повідомлення про підозру, порядку повідомлення про підозру, зокрема, деякі аспекти при врученні повідомлення про підозру та роз'ясненні прав особі, а також аналізуються типові процесуальні помилки під час повідомлення особі про підозру.

Ключові слова: повідомлення про підозру, юридичні і фактичні підстави для повідомлення про підозру, порядок повідомлення про підозру, вручення повідомлення про підозру, роз'яснення прав підозрюваному, вручення повідомлень, типові процесуальні помилки.

МИСЕЧКО Н. Об отдельных проблемных положениях института уведомления о подозрении по уголовному процессуальному законодательству Украины.

В статье рассматриваются проблемные вопросы сущности, законодательного регулирования института сообщения о подозрении, порядка уведомления о подозрении, в частности, некоторые аспекты при вручении уведомления о подозрении и разъяснении прав лицу, а также анализируются типичные процессуальные ошибки при сообщении лицу о подозрении.

Ключевые слова: уведомление о подозрении, юридические и фактические основания для уведомления о подозрении, порядок уведомления о подозрении, вручение уведомления о подозрении, разъяснение прав подозреваемому, вручение сообщений, типичные процессуальные ошибки.

MISECHKO M. In the matter of some issues on the notice of accusation according to criminal procedural law of Ukraine.

The author examines the problematic issues of the essence of the notification of suspicion, its concept, meaning, which scientists interpret as: procedural activity, the meaning of which is the preparation by the investigator or prosecutor of a written notice of the suspicion and its delivery to the person in accordance with Art. art. 276-279 of the Criminal Procedural Code of Ukraine; procedural decision; procedural action; institute of criminal procedural law; pre-trial stage and the form of notification; pre-trial investigation stage; the first stage of formation of the state prosecution; the primary form of indictment against a specific person; commencement of the prosecution function. The ambiguous legislative regulation of the institution of notification of suspicion is considered, in particular, the absence of specific normative consolidation of the basic concepts of the institution of notification of suspicion and contradiction of the articles of the Criminal Procedural Code of Ukraine (Article 177 and Article 276), and chapter 22 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, entitled «Notification of suspicion» regarding the connection of the procedural activity from the notification of suspicion with the array of the procedural actions of the investigator and / or prosecutor, the meaning of which is to establish legal and factual grounds for notification of suspicion (Art. 276), the drafting of a written procedural document (notice of suspicion) (art. 277) and its delivery to a person (art. 278).

Attention is drawn to certain aspects when giving notice of suspicion and explaining rights to a person, as well as to typical procedural errors when notifying a person of suspicion, namely, acquisition of the procedural status of a suspect from the moment of actual delivery of mail with notification of suspicion; the formal explanation to suspects of the scope of their rights, the possibility of abuse by investigators and prosecutors of the right to apply a special procedure for notifying a person of suspicion.

Key words: notice of accusation (suspicion notification), legal and factual grounds for suspicion notification, procedure for suspicion notification, notice of accusation submission, explaining rights to the suspect, notification delivery, typical procedural errors.